

între document și ficțiune

*Horia**

Că mitul a concurat istoria, învăluind în tragica lui poezie chipul lui Vasile Nicola, zis Ursu, zis Horea, se poate lesne observa la lectura dramaturgiei inspirate de evenimentele petrecute în comitatele transilvane ale anilor 1784—1785.

Mocanul din Albac, incremenit în efigiile cu legenda „Rex Daciae“, cîntat din caval, trișcă, fluier, la stîină sau în „casă domnească“, drumețind la Viena în suman negru, cu cizme și căciulă, nestîngherit de poliția secretă a imperiului, a fost și a rămas o figură fascinantă pentru literatura lirică, epică sau dramatică. Mai ales pentru „partea de mister“ a ființei sale.

La interval de aproape o sută de ani, două cărți fundamentale, ce-și trag informația din mari biblioteci vieneze, budapestane, transilvane, reușesc în bună măsură să fixeze un portret al Baciului. Ce nu desăvîrșesc savanții istorici Nicolae Densușianu și David Prodan sînt legăturile între unele fapte pentru deslușirea cămăra arhivele tac (sau sînt constrînse să tacă).

De ce, bunăoară, nu s-a putut lămuri, la ancheta de la Alba Iulia din ianuarie-februarie 1785, dacă Horia știa cartea nemțească și latinească — cum se pretindea că a dovedit în fața împăratului —, de ce comisia aulică nu i-a supus la cazne pe Horia și Cloșca, lăsîndu-i să nege orice amestec în răscoală, aceasta în șase audieri și după 118 întrebări pentru Horia și 134 pentru Cloșca? De ce doar Crișan și-a luat asupra-și răspunderea, furnizînd comisiei date și fapte prețioase, la 47 de întrebări, în numai două înfățișări, curmate brusce — deși informația nu seuse! — și urmate de sinuciderea eroului, în împrejurări niciodată deslușite? De ce rapoar-

tele n-au consemnat precis ce s-a petrecut în coliba din codrii Scorăgetului, cînd cei șase gornaci au năvălit peste Horia și Cloșca? În desaga fostului „iobag al statului“ se aflau într-adevăr hirtii împărătești? Dacă da, a avut el vreme să le arunce în foc, sau au fost confiscate și trimise grabnic Vienei? Sute de martori au confirmat că Horia a arătat mulțimilor inscripțiile lui Iosif al II-lea. Chiar nimeni să nu le fi văzut de aproape, în cazul cînd au existat, și cum de au reușit organele de represiune să înlăture din proces această compromițătoare dovadă a amestecului împăratului în răscoală?

Întrebările acestea, și încă altele, se cer puse cu stăruință, cînd se caută partea documentului și cea a ficțiunii în scrierea dramatică a lui Al. Voitin, *Procesul Horia*, poate singura, deocamdată, dintre numeroasele piese închinată lui Horia, Cloșca și Crișan, hărăzită pereinătății.

Pînă la *Procesul Horia*, întreaga producție dramaturgică evocîndu-i pe martirii de la Alba Iulia se afla sub semnul frescei dramatice. Cadre gîndite cinematografic, dorința de a alcătui o monografie socio-politică, figurație fastidioasă, revărsată mai ales în finalurile de act (teatrale!) și retorica replicii colorate etnografice aveau în vedere doar aspectul educativ al posibilei reprezentări teatrale. Dar a însufleți publicul printr-o suită de imagini evocatoare este totuși prea puțin, în raport cu semnificațiile marelui act istoric din anii 1784—1785.

inovind radical în ce privește unghiul de abordare, Al. Voitin propunea, în 1967, o tulburătoare *ipoteză dramaturgică*. Timpul istoric al dramei se limitează la intervalul 2 ianuarie (data cînd începe interogatoriul lui Horia și Cloșca în fortăreața Albei Iulii — în realitate, 26 ianuarie!) — 26 februarie 1785 (ziua pronunțării sentinței).

La data scrierii, dramaturgul avea în îndemină, dintre lucrările fundamentale, cartea lui Nicolae Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785 scrisă pe baza documentelor oficiale*, Buc., 1884 (cf. Partea III Epilogul revoluțiunii, cap. XXXIII Interogatoriul lui Horia, Cloșca și Crișan), precum și interesanta lucrare a lui Ioan Fruma, *Horia, procesul și martirul*, Sibiu, 1947, unde se conservă în bună traducere integrală actele germane și latinești ale interogatoriilor. Desigur, există și teza de doctorat a lui David Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, Buc., 1938, teză ce va intra peste ani în structura monumentalei opere *Răscoala lui Horea*, I—II, 1979. Pentru deplina familiarizare cu stilul cancelariei aulice, n-au fost ocolite nici

* Al. Voitin, *Procesul Horia*.

colecțiile de documente ardelenne, ale lui Andrei Veress (11 vol.), seria inițiată de Academia Română în 1951 etc.

În față cu un material științific atât de bogat și nedorind să reconstituie faptele intrate de mult în conștiința publică, dramaturgul (care, poate, și-a pus și el întrebările de mai sus) a găsit miezul tragic al evenimentelor în luna de calvar care pecetluia viețile răzvrătiților. A aflat, altfel spus, elementul istoric ce putea fi convertit în scriere dramatică, esențial, concentrat, exponențial.

Ipoteza propusă de Al. Voitin este limpede și ea se întemeiază pe sensul tainic al documentelor: întregul material penal destinat arhivelor, prezentului și posterității, nu exprimă cursul real al anchetei. Trebuie făcută o legătură între martirajul acceptat de Horia și Cloșca și reformele ulterioare, care au ușurat iobăgia. Prea se tâlăzuise în Transilvania încinsă de răzmeriță numele împăratului! Procesul capilor trebuia să risipească bănuielele nemeșilor că, pentru a le toci dorința iredentistă, Viena ar fi putut să recurgă la coasele iobagilor... Prestigiul lui Iosif al II-lea, „restaurat” de o diabolică procedură penală, putea, mai târziu, să decreteze — în cadrele largi ale reformelor „luminate” — chiar ștergerea crevoadei pentru singura națiune fără drepturi din Transilvania...

Astfel știind lucrurile, ne întrebăm dacă această tulburătoare piesă a dramaturgiei contemporane grăiește despre „procesul lui Horia” sau despre „procesul imperiului”? Căci din dialogurile impuniternicitului aulic, contele Antoniu Iancovich, cu Horia — dialoguri senin-tragice, de finețe diplomatică din ambele părți — nu reiese nicăieri că procesul ar avea un curs normal. Contele îl cheamă pe Horia la o „judecată a istoriei”, contele nu anchetează, face politică. Baciul îi răspunde pe măsură, îl aprobă în toate în cite întrezărește binele alor săi; pieirea sa și a celorlalți e un fapt firesc, ce nu se mai discută. La acest nivel al ideii dramaturgice, Horia devine un argument de istorie românească.

Nicolae Densușianu, într-o notă de subsol din cartea sa, arată că într-un raport secret, nemenționat în actele procesului, Horia a cerut în repetate rânduri să fie dus la Viena. Hîrțile oficiale o confirmă parcă: Horia și Cloșca resping acuzația de participare la răscoală și declară că sînt urmăriți de patru ani doar fiindcă au fost la împărat. Ba mai mult, în momentul prinderii, ei se pregăteau pentru un nou drum la Curte, ca mesageri ai iobăgimii. Pe Crișan nu-l cunosc! Depoziția lui Crișan, înregistrată ca act fundamental al procesului, duce la condamnarea acestuia... după sinucidere. Însuși împăratul ordonă anchetă

asupra împrejurărilor în care a sfîrșit singurul vinovat mărturisit de instigare la arme. Simbolic, trupul lui Crișan este sfirtecat (potrivit sentinței!) și risipit în stîlpii de la porțile cetăților transilvane.

Și, parcă în ciuda viitorilor istoriografi, la 26 februarie 1785, se rostește sentința de fringere cu roata a lui Horia și Cloșca, nu pe baza numeroaselor acte ale interogatoriilor, ci... pe baza contradictoriilor depoziții ale martorilor! Depozitele conservă sute de file cu stenogrammele răspunsurilor lui Horia și Cloșca, în care se neagă cu îndărătnicie orice participare la răscoală (și instrucția cazului lor se încheie cu această concluzie — încă o dovadă a geniului politic al lui Horia!), și, paralel, paginile în care martori obscuri relatează amănunțit, pe zile și localități, fapte atribuite conducătorilor — acumulare de informații care lasă impresia de înscenare. Capetele de acuzare pe care se întemeiază sentința au drept... probe doar aceste tîrzii declarații.

Toate aceste fapte, aparent contradictorii, pledează și ele pentru interpretarea dramaturgică dată de Al. Voitin. Tainica înțelegere, perfect verosimilă, în perspectiva istoriei, dintre anchetatori și Horia, pentru salvarea aurci imperiale, cu prețul unei ulterioare „ușurări” a vieții țărănilor, conduce la concluzia că piesa și-a propus să depășească documentul, să-l interpreteze din unghiul filosofiei istoriei.

Nu poate fi vorba, deci, de a delimita imponderabilul ficțiunii. Acest „proces dramatic” are o structură aparte. El propune, cu libertatea pe care numai arta și-o asumă, o dezlegare posibilă a faptelor reale, voit învălmășite.

Ionuț NICULESCU

REPERE :

- Al. Voitin, „Procesul Horia”, E.p.l., 1967.
- N. Densușianu, „Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale”, Buc., 1884.
- D. Prodan, „Răscoala lui Horia”, I—II, Ed. științifică și enciclopedică, 1979.
- N. Iorga, „Istoria românilor”, vol. VIII, Revoluționarii, Buc., 1938.